

Григорій Сковорода – поет, філософ, мандрівний ВЧИТЕЛЬ.

ХТО ВІН?

За способом життя

- ❖ чернець без ряси
- ❖ мандрівник
- ❖ самотник

За способом мислення

- ❖ філософ
- ❖ богослов
- ❖ містик
- ❖ єретик

За способом діяння

- ❖ учитель
- ❖ письменник
- ❖ проповідник
- ❖ «мандрівний університет».

великий оригінальний чоловік,

якого вітали й приймали, вважали за честь...

АРХІМАНДРИТИ, ЄПИСКОПИ
СІЛЬСЬКІ СВЯЩЕНИКИ

ОСВІЧЕНІ ПОМІЩИКИ ТА
МІЩАНИ

ПРОГРЕСИВНА
МОЛОДЬ,

ЗВИЧАЙНІ ПРОСТІ
ЛЮДИ, СЕЛЯНИ

Ким був для них? Хто є для нас?

?паломник
?прочанин

?музика
?ніт

?дивак
?невдаха

?порадник
?пророк

Український Сократ

ВЧИТЕЛЬ

Український Мойсей

Мандрівне життя Григорія Сковороди

❖ село Чорнухи, Полтавщина

☑ 3 грудня 1722 року

☞ «Хто труда не перейде, до добра той не прийде»

- Батьки (Сава і Палажка) — славилися чесністю й правдивістю, гостинністю і працьовитістю.
- Виховання: ✓ пошанування Бога
✓ талант до музики
✓ допитливість
жага до навчання

❖ Київ, Києво-Могилянська академія

☑ 1734 — 1753 роки

- Один з найретельніших, особливо наполегливих і тямущих студентів
- Знання: ✓ античної та західноєвропейської філософії і літератури;
✓ латинської, старогрецької, німецької, польської мов
- Здібний учень.

❖ Петербург, придворна капела

☑ 1741 — 1744 роки

- Здібності та таланти: ✓ чудовий бас,
✓ майстерна гра на скрипці, флейті, бандурі, цимбалах, сопілці
✓ композиторський талант: на власні вірші створював музику

❖ Західна Європа

☑ 1745 — 1750 роки

☞ «Життя не пізнаєш, якщо скнітимеш у палатах»

- генерал-майор Вишневецький
- Угорщина, Польща, Пруссія, Німеччина й північна Італія
- Лекції, бібліотеки, дискусії
- Студіює філософські праці
- Вправляється у знанні мов

☞ «Без шеляга в кишені, але сповнений новими знаннями та блискучими ідеями»

❖ Переяславська семінарія

- викладач поетики

☑ 1750 — 1751 роки

☞ «Одна річ пастирський жезл, а інша — пастуша сопілка»

❖ село Ковраї

- домашній вчитель Василя Томари

☑ 1753 — 1759 роки

☞ «Самотність спрямовує до розумів»

❖ Харківський колегіум

викладач поетики, етики, синтаксими та грецької мови

☑ 1759 — 1769 роки

☞ «Світ нагадує театр: щоб зобразити в театрі гру з успіхом і похвалою, то беруть ролі за здібностями. Дійова особа в театрі не за здатністю ролі, а за вдалу гру взагалі хвалиться. Я довго міркував про це і після довгого випробування себе побачив, що не можу представляти у театрі світу вдало жодної особи, крім низької, простої, безпечної, усамітненої: я цю роль вибрав, узяв і задоволений».

❖ Україна

Лівобережжя, Приазов'я,
Воронежчина, Курщина, Орловщина

☑ 1769 — 1794 роки

- ☞ «Надо мною поглузвуютъ собі, — хай глузуютъ; про мене мовлять, що я ношу свічку перед сліпаками, а без очей не побачити смолоскипа, — хай мовлять; із мене кепкують, що я дзвонар для глухих, а глухому не до гомону, — хай кепкують собі; вони знають своє, а я — своє і роблю своє, як знаю».
- ☞ «... Простий народ спить. Але від усякого сну прокидаються, і хто спить, той не мертвечина. Коли виспиться, так і прокинеться, коли прокинеться, то очуняє і запильнує».
- ☞ Хіба ви хочете, щоб я помножив число фарисеїв? їжте жирно, пийте солодко, одягайтеся м'яко і будьте ченцями! »
- ☞ «Я стовпотворіння помножувати собою не хочу, досить і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому»
- ☞ «Я не покину батьківщини. Мені моя сопілка і вівця дорожча царського вінця».

❖ Пан-Іванівка

☑ 9 листопада 1794 року

☞ «Світ ловив мене, та не впіймав»

Творча спадщина

Поезія 1753—1785р: «Сад...» 30 віршів і 20 поза збіркою

Байки написані у 60—70рр. — 30 творів.

Залишилося 2 притчі і 125 листів.

Твори не надруковалися, залишилися в автографах і списках. У списку складеним Сковородою для М.Ковалинського 18 оригінальних творів і 7 перекладів (з Цицерона, Плутарха). 4 переклади на сьогодні не відомі.

Перший друкований — філософський трактат 1798р (без підпису автора) «Наркіс» у петербурзькому виданні. «Байки харківські» — 1837 у Москві. Перше зібрання у 1861

1 липня 1753 року — перший датований вірш Сковороди, присвячений вступові на єпископську кафедру в місті Переяславі Іоанна Козловича.

1765 — 1766 — вступні лекції-проповіді до курсу етики — "Прокинувшись, побачили славу його" та "Хай цілує мене поцілунками уст своїх!"

1753 — 1754 — трактат «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной».

1766 р. — лекція «Начальная дверь ко христианскому добронравию»

1767 р. — філософський діалог «**Наркіс. Розмова про те: пізнай себе**».

1771 — діалог «Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе».

1772 р. — «Разглагол о древнем мире», «Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни».

1774 р. — закінчує «Басни Харьковския» і дописує діалог «**Кольцо**».

1775 р. — діалог «**Алфавит, или букварь мира**».

1776 р. — трактат «Икона Алкивиадская».

1783 р. — «Брань архистратига Михаила со сатаною».

1787 р. — діалог «**Убогий жайворонок**», другий педагогічний діалог «**Благодарный Еродий**».

1790 р. — дарує Я. М. Донцю-Захаржевському «Книжечку Плутархову о спокойствии души».

1791 р. — присвячує Михайлу Коваленському свій останній філософський діалог «**Потоп Зминн**», що був написаний наприкінці вісімдесятих років.

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ СКОВОРОДИ

«Жанр у літературі — єдність особливостей змісту і особливостей форми». Можна сказати і простіше: суть змісту художнього твору диктує його авторові певну форму викладу — жанр.

- ✓ Безперечна наспівність,
- ✓ медитативність (роздумливість),
- ✓ філософський характер — про високе призначення людини на землі.

На вибір і формування жанрів сквородинівських творів впливали й українські поети XVII—XVIII століть, зокрема Феофан Прокопович, і антична філософія, передусім Епікур, Сократ, Платон, а також ідеї західноєвропейських просвітителів, і фольклор рідної України.

«САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ» Григорія Сковороди

Написана збірка у 1753-1785 рр.

«Сад» так називали свої поетики викладачі Київської академії «Сад божественних пісень», що проріс із зерен Священного Письма

Перед кожною піснею -- **епіграф-джерело** (із Святого письма: кн. Буття, Псалтир, Пісня над піснями, Приповіді Соломонові, Мудрість Сираха, Книги пророків Ісаї, Єремії, Захарії, Йони, Авакума, Євангелія від Матвія, від Луки, Послання апостолів Павла, Івана, Якова, Об'явлення, Івана Богослова, а найчастіше – псалми Давида).

НОВАТОРСЬКИЙ ХАРАКТЕР ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

- Органічне поєднання громадських і особистих мотивів
- Заперечення наслідування чужим зразкам
- Глибоке переконання, що для поезії потрібен талант

Універсальні вимоги до збірки «за Сковородою»

- ⇒ основна тематика – зображення людини у її думках і почуттях
- ⇒ збірка -- поетичний виклад думок
- ⇒ збірка – своєрідний огляд світу

Збірка «Сад божественних пісень» -- це практичний посібник до курсу поетики, своєрідна ілюстрація як писати вірші:

- Всі вірші з різним розміром
- Поєднання різних метричних систем
- Своєрідні за композицією

- Різноманітна строфіка
- Рефрени підсилюють змістове навантаження
- Різні синтаксичні конструкції
- Версифікація тяжіє до народної творчості (використовує схеми народного вірша)
- Паралельно використовує і жіночі і чоловічі рими
- Рими вільні неповні, приблизні, асонансні, дисонансні

Жанрові групи лірики

- медитативно-філософська поезія
- ліричні пісні, пейзажна лірика
- громадянська лірика (оди)
- духовна лірика (канти, псалми)
- панегіричні вірші
- сатиричні вірші

Хоча Сковорода всі свої вірші називав **піснями**, але вони не однотипні за особливостями викладу.

Найближчі до народної пісні за мелодикою —

3-та «Весна люба, прийшла...»

13-та «Гей, поля, поля зелені»

18-та «Ой пташино жовтобока»

19-та «Ах ти, нудьго проклята! О докучлива печаль! »

21-ша «Щастя, а де ти живеш? »

29-т. «Човен бурі вихр хитає»

3-ий «Весна люба, ах, прийшла» — оспівана «весна люба», квітучі сади із соловейками, квіти — одне слово «рай»,— втілення всього прекрасного, гармонії, торжества над Зимною, образом печалі.

13-ий «Гей, поля, поля зелені» — висока поетичність, захоплення автора красою навколишнього — зелені поля, долини, яри, квіти, сонце, спів жайворонка, чисті потоки, так що «музика звучить навкруги».

18-ий «Гей ти, пташко жовтобока», недаремно вона швидко стала улюбленою серед широких мас народу: образи лужка, моріжка, явора, вербичок, потічка — усе це було близьке для них. А до того ж яка одухотвореність рідної природи! Явір не лише стоїть, а він ще й киває головою, а буйні вітри ламають йому руки. Не гілля, зауважмо, а руки. Через те так приємно в українському селі «тихо коротати милий вік» (ідея пісні)

29-ий «Човен бурі вихр хитає» — ритмомелодика істинно пісенна. Постає картина бурхливого, загрозливого моря, а в ньому — беззахисного кораблика на його височенних, мов гори, хвилях. Алегорії тут прозорі: човен, корабель — сам поет з ураженим болем серцем, а грізне море, небезпечні пилі — його життя, сповнене тривоги і потрясіння. Узагальнення ліричного образу поета в усіх піснях малює внутрішній портрет автора як людину запальної вдачі, яка гаряче шукає сенс щастя людини.

ОДИ

9-та «Свій смисл усяка голова трима»

14-та «То яка ж то слава нині?»

20-та «Із душею хто ясною»

12-та «В город не піду багатий—у полях я буду жити...»,

«*De libertate*»), в них осудливо йдеться про царизм і панівну верхівку суспільства. Остання з перелічених поезій («Про волю») започаткувала собою виникнення в українській літературі романтичної течії.

ПАНЕГІРИКИ

25-та «Іде, хоче нас лишити»,

26-та «Поспішай, гостю, поспішай»

27-та «Вишніх наук саде святий»

Оспівування дорогих його серцю приятелів (наприклад Гервасія Якубовича в оді «*Їдеш, хочеш нас лишити*») відчутне щире й задушевне, а мовними формами наближене до народного мовлення.

К

анти і псалми — жанри релігійного характеру.

КАНТИ

1-ша «Боїться народ зійти гнить у гроб»

3-та «Весна любя, прийшла...»

4-та «Ангели, знижайтеся, до землі спускайтеся»

5-та «Тайна явна і преславна»

6-та «Слухай, небо і земля! Нині ужаснися»

7-ма «Чи хто мене від тебе зможе відвернуть»

8-ма «Мене посіли рани смертоносні»

17-та «Бачиш життя оцього горе» ритмомелодикою наближені до романсів євангельських мотивів. Христос у них — ідеал людини самовідданої, осяяної внутрішньою красою, що протидіє злу.

Різні релігійні мотиви привели поета до використання жанру **ПСАЛМА** —

2-га «Залиш, о дух мій, скоро всі землянії міста» — оспівано прагнення до високих ідеалів

15-та «Лежиш у труні. Святкуєш суботу»

16-та «Вже хмара пройшла. Райдуга в небі грає...»,

22-га «Розпошир у даль зір і розум летючий» — прославлено глибини людської сутності

БАЙКАРСЬКА СПАДЩИНА

«Байки харківські» – перша на Україні збірка,
де байка самостійним жанром

Байка — ліро-епічний жанр: невеликий, здебільшого віршований твір повчального змісту, персонажами якого виступають люди, звірі, рослини, предмети, персоніфіковані явища та інші так звані «алегоричні образи»

Написані у 1769—1774рр.
Перших 15-70-х роках, інші – у 80-х

Байка Сковороди – притчева-дидактична, морально-дидактична

Моральна байка — твір, в якому аналогічні дії та вчинки приписувалися тваринам. Така байка завжди передбачає наявність негативного героя, вчинкам якого протиставляється вчинки позитивного героя.

Притча — повчальний алегоричний твір з яскраво вираженою мораллю. Фабула у притчі цілком підпорядкована моралізуючій частині твору, часто служить розгорнутою алегорією.

Алегорія (від гр. буквально — інакомовлення) — інакомовне відображення абстрактного поняття, передане за допомогою конкретного образу. Складається з двох елементів: смислового (поняття чи явище, яке не називається) та образно-предметного (предмет, що зображений у творі)

Алегоричне зображення — завуальоване, непряме зображення.

Для Сковороди байка –

- відтворення дійсності
- привід для філософських роздумів
- твір метафоричний і вдалий для моралізування

ОСОБЛИВОСТІ байки

- Прозова
- Розгорнутий сюжет
- Два компоненти: фабула і сила
- У першій групі байок мораль зведена до афоризму,
- У другій – розгорнута до розміру філософського трактату
- Дійові особи – переважно тварини і звірі
- Персонажі діють, а розмовляють
- Характеристики персонажів не чітко закріплені
- Національний колорит зображуваного, насиченість побутовими деталями
- Народні вислови тільки з уст позитивних героїв, які носіями думок автора

Тематичні групи байок

- Про справжню цінність людину
- Про сродну працю
- Про славолюбіє і сластолюб'є

ЖИВОМОВНА СТИХІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода володів давньогрецькою, латинською, українською, російською, німецькою, польською, церковнослов'янською, гебрейською. А писав якою? Писав — сумішшю російської, старослов'янської і книжної української з елементами живої народної мови України. Як людина високоосвічена, Сковорода дотримувався традиційної церковнослов'янщини. Павло Житецький писав, що освіченість Сковороди була обернено пропорційною народності його мови. Багато залежало й від того, про що він писав. Тематика більшості його поетичних і всіх філософських творів вимагала високого стилю. Та й повсякденне мовлення впродовж багатьох-багатьох років у російськомовному середовищі справило величезний негативний вплив. А царські заборони видавати книги українською мовою? А російськомовне викладання піітики й риторики в Київській академії з обов'язковим заучуванням напам'ять російських віршів— хіба це не позначилося негативно на віршуванні? Твори Горація перекладалися на російську, а оди Ломоносова, Сумарокова тощо трактовані були як зразки. Ще одна вагома причина: нечіткість національної свідомості привела Сковороду до такої ж нечіткості в мовленнєвій культурі. Через ідеологічну аморфність письменник майже втратив рідну мову.

Але ж, хтось може сказати, що й сучасники, і навіть попередники Сковороди перебували приблизно в таких самих умовах, а мова їхніх творів насичена лексикою і зворотами живої народної мови (Іван Некрашевич, Михайло Довгалевський, Георгій Кониський та інші). А Тарас Шевченко, який майже все свідоме життя прожив у російськомовному оточенні, а писав рідною мовою. Напевно, має рацію російський лінгвіст О. Соболевський, що однією з причин тривалого користування в Україні літераторами церковнослов'янською мовою й неперехідними на живу народну є те, що вчені й письменники все-таки зневажали її. На жаль, це стосується і Сковороди, маймо мужність визнати це.

І все ж Сковорода був поетом і байкарем українським, і в мові його пульсує живомовна українська стихія.

Фонетика творів Сковороди переважно українська.

- ✓ Треба *твердо* вимовляти *и* в закінченнях неозначеної форми дієслів.
Наприклад, «*Рости, да возможеш стати, да попалиши супостаї*»
- ✓ За тим же принципом читаємо твердо «*жили, крила*».
- ✓ Такою ж твердою має бути вимова «м»: *словами, глазами, ногами*
- ✓ Перед «е» приголосні теж слід вимовляти твердо, як-от: *стеся, певна*
- ✓ У Сковороди *відсутня лабіалізація*. «Не безобразь красных сел (читати не як «сьол», а як сел).
- ✓ Є чимало інших, а саме:
 - 1) *спрощення в групах приголосних*: щаслив, сонце, блиснув;
 - 2) *наявність епентетичного «л»*: люблят, голублят;
 - 3) *ствердіння шиплячих* — жолтобока, хочеш, лжи;
 - 4) *ствердіння «р» у кінці слова і складу* — віхр, Харковського;
 - 5) *ствердіння наприкінці слова* — голуб, любов.
 - Форма *кличного відмінка*: *брате, бабко, Христе, Адаме, отче*,
 - Специфічні форми наказового способу: *розбиваймо, покажися, будьмо*,
 - Інфінітивний суфікс *ти*: *назвати*.
 - *Пестливі слова*, як-от, поточки, вербочки, гладенький, земелька, соловеєчка,

- Сталі словосполучення, наприклад: «Чого не положил, не руш».

І все ж мова творів Сковороди ближча до російської, ніж до української — *таке враження складається в пересічного читача*. Коли ж узяти до уваги всі тонкощі фонетики, всі нюанси етимології слів, тобто внутрішню структуру, то маємо право говорити про україномовну стихію його творів. Та й сам він вважав, що свої художні твори пише українською. «Наша пісня,— писав він,— проста, але щира, чиста і безпосередня» (*Сковорода Григорій*. Твори в двох томах. Київ, 1961. Т. 2. С. 382).

Крім названих вище граней живомовної стихії, відзначимо *відмінкові закінчення'*

- ✓ гостеві, дневі, птенцеві, челоуикові (давальний однини),
- ✓ друже, слово, жабо, старухо (клична форма),
- ✓ мене, тебе (родовий однини),
- ✓ проходьмо, послушаймо (наказовий спосіб дієслів),
- ✓ догадався, роз'ярився, пришов, упився (вживання «в», замість російського «л», у дієсловах минулого часу).

Живу українську мову Сковороди засвідчує і *лексика:*

батько (а не «отец»), кухар (а не «повар»), червоніть (а не краснеть), зараз (а не сейчас), привітайся (а не поздоровайся), до тебе (а не к тебе)

Не так уже й рідко проявляється у Сковороди український наголос: «говорять» (а не говорят)

Досить значне місце в мові поета-філософа займає *іншомовна лексика'* центр, корпус, фігура, матерія, форма, циркуляція тощо.

Галина Гнатюк, вважає, що «мова Сковороди до певної міри відбиває всю складність і суперечність стану давньоукраїнської літературної мови в Східній Україні' з одного боку, занепад цієї літературної мови, перехід частини письменників на російську мову, а з другого боку,— розвиток нових струменів, які дали початок новій українській літературній мові»².

У творах Сковороди відчутний *вплив усної народної творчості*. Свідченням цього є, скажімо, використання поетом

постійних фольклорних епітетів («неволя гірка», «зеленана діброва», «люта мука», «нудьга проклята»),

приказок, порівнянь («Всяка тримає сені ум голова, В серці є власні любов і тепло», «Нічого я не бажаю, окрім хліба і води»).

«На коні сидить і коня шукає»,

«Добра слава краще м'якого пирога»,

«Голий, але веселий»,

«Пташка живе своїм дзьобом»,

«Від лиха тікай, та хати не минай»,

«Добре братство краще всякого багатства».

Чимало російських «Не славна изба углами, а славна пирогами»

польських «Не враз збудовано Краків»),

німецькі «Бог будує кірху, а чорт—каплицю»),

грецькі «Мавпа мавпою і в золотому одязі»).

Сковорода чи не перший в українській літературі свідомо підійшов до питання про роль прислів'їв та приказок і практично показав, як їх використовувати. Образне багатство українського фольклору та його національна символіка посутньо вплинули на наступні покоління письменників України.